

Onderwijscoördinatie van de Zusters van Berlaar

Boekbesprekingen bij de 25ste

Nieuwsbrief van Januari 2011

Marc Desmet sj, *Liefde voor het werk in tijden van management*, Lannoo-Tielt, 2009, pp. 222.

Van Marc Desmet (° 1956) heb je allicht al wel eens gehoord, beste lezer, want hij geniet als palliatief arts en jezuïet wel enige bekendheid. Hij is werkzaam in het Virga Jesseziekenhuis te Hasselt, kwam al meermaals in interviews in *Tertio*¹ aan het woord en publiceerde verschillende boeken (zie na deze bespreking). In het boek waarop we zo dadelijk dieper ingaan, staat de verschuiving van verzorging dicht bij de patiënt naar management, organisatie en administratie centraal. Toch had ik een extra duwtje nodig om de lectuur van dit boek aan te vatten ... en dat kwam er dankzij een fijne collega van het OCR²: in de marge van voorbereidingen van een studiedag over "Schoolbesturen in dialoog met de eigen geloofsbronnen" gaf hij aan dat heel wat denkbeelden en gedachten die Desmet ontwikkelt, perfect toepasbaar zijn op onderwijs. En ik moet zeggen, hij heeft gelijk en ik kan het boek alleen maar sterk aanraden aan iedereen die met de organisatie en het bestuur van scholen en scholengemeenschappen bezig is. Zo stelt de auteur in de inleiding: "*Van één ding ben ik zeker. De situatieschets geldt niet alleen voor zorgverleners in mijn ziekenhuis. Mijn overtuiging is dat deze analyse ook in andere ziekenhuizen en*

¹ *Tertio* is een christelijk opinieblad voor het derde millennium. Zie www.tertio.be; ook via www.zusters-berlaar.be vind je een link. In het nummer van 14 november 2007 stelt Desmet het zo: "*Ik voel me thuis in de geseclariseerde wereld, maar ik ga uit van de geest van Christus die in mij waart, en ik probeer het 'onderscheiden van de geesten' toe te passen in mijn werk als arts.*"

² OCR is het Onderwijscomité van de Religieuzen, een samenwerkingsverband van congregaties die onderwijs inrichten.

verzorgingsinstellingen herkend zal worden. Mutatis mutandis zullen docenten en schooldirecties hun ervaring verwoord zien en misschien geïnspireerd worden om bepaalde ideeën in hun eigen situatie toe te passen." (p. 12-13)

Dit lijkt me een prima startpositie om het boek van nabij te bekijken.

Desmet bouwt zijn werk op in drie 'bedrijven' en opent met een "*brief van een bezorgde arts aan het ziekenhuismanagement*" (pp. 16 – 36). Daarin zet hij vrank en vrijmoedig zijn bezorgdheid uiteen over de evolutie die zorginstellingen – en scholen! – de laatste vijftien jaren doormaken: de vernieuwde organisatie met een sterker management. Uit die managementcultuur komen vier kenmerken voort, die evenveel uitdagingen in zich dragen. En omdat dit zo wezenlijk herkenbaar is, ook in onderwijs, som ik ze hier even op:

Kenmerken

1. veel veranderingen
2. geïnstitutionaliseerd wantrouwen waardoor een toenemend *big brother* gevoel ontstaat
3. toename van de middelpuntvliedende krachten ten opzichte van de patiënt
4. ontmoedigende contradicties.

Uitdagingen

1. een kleiner aantal veranderingen efficiënt en werkelijk implementeren
2. het aantal controle- en evaluatiemechanismen niet nodeloos verhogen zodat terug een huis van vertrouwen ontstaat
3. de nadruk leggen op de *corebusiness*
4. bemoedigende coherentie en enige bescheidenheid.

Aan de hand van de positief-kritische bedenkingen die de auteur doorheen zijn brief maakt, kan je ook het hele

onderwijsveld ernstig bevragen en zie je hoe bepaalde situaties en evoluties echt wel vergelijkbaar zijn:

- *Hoe meer directie- en managementsleden, hoe meer veranderingen* (p. 23)
- *Onderschat de efficiëntie niet van een werkklimaat waarin een zekere rust heerst* (p. 23)
- *Heb aandacht voor de implementatie van reeds genomen beslissingen, zodat er ruimte ontstaat waarbinnen we vooral gewoon ons buitengewoon werk mogen doen* (p. 24)
- *In het huidige controledenken wordt kwaliteit vooral opgevat als de juiste procedure...* (p. 26)
- *Soms draait het precies meer om ons imago tegenover de buitenwereld dan om de feitelijke inhoud binnenin* (p. 30)
- *Bescheidenheid in het taalgebruik zou zorgen voor een grotere identificatie met de boodschap en m.i. een grotere stimulans zijn* (p. 32)

Laat het duidelijk zijn: Desmet weet ook dat we vandaag de dag niet zonder managementtechnieken kunnen, daar is het hem niet om te doen. Maar de mate waarin en de invulling van de rangorde, dat gaat hem ter harte, of, toegepast op onderwijs: zijn we allereerst een school, met een identiteit en een project, dicht bij ouders en leerlingen, of zijn we een (mega)structuur met alle gevolgen van afstand en onaanwijsbaarheid van het beslissingsniveau vandienvandien...?

Wat dan volgt is een gesprek met een manager over deze brief: kan men elkaar vinden...? (pp. 37 – 55)

De gespreksvorm maakt deze passus levendig en laat toe over verschillende elementen in gesprek te gaan: de impact van informatisering, de constante nood aan bijscholen, de complexiteit van dossiers, de controle (vaak bijna sloganmatig verkocht met de uitspraak "de overheid vraagt dit"),...

En zo zijn we bij het Tweede Bedrijf aanbeland: *Inzicht in het werk in tijden van management* (pp. 58 – 117): aan de hand van een wetenschappelijke doorlichting gaat de auteur op afstand staan en wil hij inzicht verwerven in de vaak ondefinieerbare of ongrijpbare

processen van vervreemding die hij in het eerste deel schetste. De directeurs in een ziekenhuis staan vaak op afstand: *zij zijn dirigenten, maar horen zelf de muziek niet*. Wie neemt nog de verantwoordelijkheid voor de patiënt als geheel? Men kan zelfs spreken van 'gedeelde onverantwoordelijkheid' (p. 65).

Desmet maakt dan in navolging van een artikel van de auteurs Glouberman en Mintzberg een analyse: artsen, verpleegkundigen, managers en beheerders kruisen elkaar in de ziekenhuiswereld en vertegenwoordigen de vier 'sferen': *cure, care, control* en *community*. Desmet voegt er een vijfde c-woord aan toe: *cellar*, alle ondersteunende diensten die de kerntaak van een ziekenhuis mogelijk maken (en zich soms letterlijk in de kelder bevinden). Hij werkt dat alles gedetailleerd uit (pp. 77 – 99) en sluit daar onmiddellijk bij aan met een andere doorlichting, zijn eigenzinnige kijk op het ziekenhuis en de processen van 'managing' die er omgaan: het wordt een 'visitatie', want het moderne ziekenhuisbedrijf heeft iets van een religie:

- er worden huwelijken gesloten (fusies), al zijn ze dan vaak gearrangeerd;
- er zijn regelmatig wijdingen: de aanstelling van nieuwe directeurs en managers of het vieren van 'kwaliteitslabels';
- managers belijden a.h.w. één geloof en spreken één taal;
- er worden deugden en geloften beleefd en sacramenten gevierd.

Denk hierbij maar aan het extreme streven naar 'veiligheid', dé topdeugd van dit moment; flexibiliteit en het gehoorzaam volgen van de vele veranderingen herinnert aan de gelofte van gehoorzaamheid, de loyaliteit aan die van zuiverheid en het permanent zoeken naar besparingen aan die van armoede! Je voelt het, met zachte ironie – nooit kwetsend – gaat de auteur met jezuïtische nauwgezetheid en het fileermes in de hand de mega-ziekenhuiswereld tegemoet ... op zoek naar de plaats van de patiënt, want dat is degene waarom het te doen is: de overgang naar het volgende deel wordt dan ook met deze passus gemaakt: "*Als de band van het individuele personeelslid met de leidersfiguur, met name de lijdensfiguur van de zieke, verdwijnt, desintegreert ook de band tussen de personeelsleden onderling. Hoe zullen we die band met de lijdensfiguur en aldus ook de onderlinge band tussen de personeelsleden dan bewaren?*" (p. 117) Met het 'derde bedrijf' zijn we dan ook in het kernstuk van het werk aanbeland. Dit deel draagt dezelfde titel als het boek: *Liefde voor het werk in tijden van management* (pp. 119 – 158).

De analyse van de voorbije bladzijden vraagt niet naar restauratie van het verleden – terugkeren is zowel onmogelijk als onwenselijk – maar wel naar koerscorrecties die terug ruimte creëren voor liefde voor het werk. Daarvoor is een *goede geest* nodig: d.w.z. een 'groene' geest, een geest ook met meer 'vrouwelijke' waarden, en tenslotte: een kritische geest. Acht

aandachtspunten houdt Desmet ons voor en, opnieuw, ook voor de onderwijssector gelden ze onverkort:

- Heb aandacht voor de druk van veranderingen. Leidinggevendenden moeten dus het tempo in 't oog houden: soms zijn snelheidsverminderingen nodig om de schadelijke uitstoot en het aantal ongevallen te beperken!
- Controleer of je voldoende oog hebt voor het niet-meetbare, waarbij Desmet een uitspraak hanteert die ondertussen al wel vaker gebezigd wordt: *wat minder tellen, meer vertellen* (p. 130).
- Ontwikkel middelpuntzoekende krachten: terug naar het (ziek)bed!
- Communiceer met de basis en geef uitleg over je beleid, want de basisedwerkers hebben nu eenmaal niet dat breed perspectief (en hoeven dat ook niet te hebben).
- Vermijd de goednieuwsshow, doseer het aantal slogans, want simplificatie en moralisering liggen op de loer.
- Bevorder de dialoog tussen zorgkant en managementkant.
- Stuur bij op persoonlijk vlak, creëer structureel mogelijkheden voor begeleiding, wat natuurlijk investering van tijd en geld (coaches en psychologen) betekent. Tegelijk wordt hier de nood aan waardering ter sprake gebracht want, *wie niets krijgt kan niets geven*.
- Houd de spinnenwebstructuur voor ogen. Hier zoekt de auteur het antwoord op de vraag: **hoe betrokken maar op afstand besturen in grote besturen?** Het is allicht een vraag die ook vele schoolbesturen in de bestuursorganen van scholengemeenschappen bezighoudt. Zijn ook wij dirigenten die zelf de muziek niet meer horen? Aan de hand van de 'spinnenwebstructuur' – en je moet er de tekeningen in het boek bij voor ogen hebben – legt Desmet dit boeiend uit. Immers, moderne ziekenhuizen met hun complexe

bedrijfsstructuren hebben iets van een spinnenweb met zijn vele draden en (dwars-)verbindingen. Afstand kan er door vier vormen van verbindingen geslecht worden:

- door extensies of uitstrekkingsen (= de centrale ideeën en de wijze waarop ze verspreid worden over het hele ziekenhuis);
- door verbindingen (= de dwarsdraden die ervoor zorgen dat de mentale afstand overbrugd wordt;
- door ontmoetingsplaatsen (= de knooppunten tussen dwarse en lange draden, zoals overlegmomenten, maar ook plaatsen (het koffiehokje!);
- door begrenzingen (= afgebakende contactpunten met een ander web, want netwerken kunnen niet oeverloos uitdijen zonder aan identiteit in te boeten).

Maar er is meer: eigenlijk geven deze vier vormen een horizontale denkwijze weer. Het lege midden van het web, het 'oog', verwijst naar de verticale manier, naar verdieping – en die verdieping wordt in het volgende deel toegelicht. Maar eerst geeft de auteur nog aan dat het web ook verwijst naar fragiliteit en vluchtigheid, wat Desmet associeert met de vluchtigheid van het communicatieve en informatieve netwerk. En tenslotte refereert het web ook aan de fragiliteit van de mens zelf. Voorzichtigheid is dus geboden want elke verkeerde handeling kan onherstelbare schade oplopen. U voelt het, beste lezer, als we het web als een metafoor hanteren en aan concrete situaties, ook in onderwijs, denken, krijgen bepaalde situaties of structuren een heel andere belichting...

In de huidige managementstructuur van een ziekenhuis worden we, aldus Desmet, geconfronteerd met minder bezieling, minder liefde voor het werk. Terugkeren is geen optie. Dus moeten wegen naar verbetering gezocht worden – en dat doet onze auteur in het deel *Missing links en concrete tips voor elke medewerker* (pp. 159 – 218). Uiteindelijk komen we daarbij terecht bij het spirituele: immers de immense druk die medewerkers ondervinden, doet

'ver-binding' verliezen. Negen 'missing links' worden aangereikt en telkens afgerond met verrassende alsook originele tips en confronterende vragen die ons aan het denken zetten. Dit deel wordt echt concreet en is bijzonder boeiend: telkens worden we herinnerd aan het begin, de traditie, de bron. Geslaagde woordspelingen en treffende vergelijkingen worden gemaakt – het geeft duidelijk aan hoezeer de auteur in het hart van zijn werk staat. Zonder volledig te zijn som ik op: verbinding met de bron (aanbevolen lectuur voor elke leidinggevende!), verbinding met de zaak en jezelf, verbinding met de zwaksten (*passiviteit = pas si vite*), verbinding door humor. Het heeft weinig zin om ze allemaal weer te geven ... de lezer moet zelf aan de slag, het is als een verfrissend bad waarbij je je hele handelen op het werk aan een gezonde en kritische analyse onderwerpt...

En zo komen we tot het laatste deel, met een in deze context passende titel: *Bedrijfsresultaat en eindbalans* (pp. 219 – 222). Hier vat de auteur zijn bedoeling en beweegredenen nog eens kernachtig samen en eindigt als volgt: "*Overdrijf toch maar niet met het bedrijf, bouw een ziekenhuis en ... 'bedrijf' de liefde.*"

Graag wil ik afsluiten met enkele gedachten en citaten die tot nadenken aanzetten voor wie in die andere grote sector, het onderwijs, mee timmert aan structuren, fusies en herstructureringsen. In de allereerste voetnoot (p. 9) citeert Marc Desmet de Nederlander Ad Verbrugge in het NRC Handelsblad van 18 juni 2005: "**Tallose leraren, artsen en verpleegkundigen hebben het gevoel dat hun beroep van hen is afgenomen. In de organisatie-modellen van managers zijn zij veranderd in anonieme processoren die extern worden aangestuurd. Dat moet radicaal anders.**" Eerlijk gezegd, dit is precies het gevoel dat me bekruipt als ik de ontwerp teksten over *Leerzorg* of *Hervorming van het secundair onderwijs* lees...

Leidt ook daar het (te) vele onbekende niet tot wat Desmet '*mentaalmoetheid*' noemt...? Ik waag me aan een kleine bloemlezing van onderwijsgerelateerde

uitspraken, met de verwijzing naar de bladzijde in het boek:

- we ondergaan veel vaker dan vroeger veranderingen die ons opgelegd worden en waarvoor we niet gekozen hebben (zie p. 19);
- Uit onderzoek blijkt dat veel fusies mislukken omdat men de humane aspecten van een dergelijke, hoofdzakelijk economisch gemotiveerde operatie steeds weer onderschat. (...) Wie moet verhuizen wordt geraakt in wie hij of zij is. Hoeveel jaar duurt het om een nieuwe identiteit op te bouwen? (p. 21)
- Kwaliteit wordt vooral opgevat als de juiste procedure (p. 26) – een aandachtspunt dat we bewust moeten bewaken als het om GOK, 'Zorg' en 'BaSo' gaat!
- Er bestaat een essentieel verschil tussen 'resultaten' die meetbaar zijn en 'effecten' die niet meetbaar zijn. Resultaten kan je tellen, effecten enkel ver-tellen (p. 26)
- In verband met controle is het argument vaak "dat de overheid dit vraagt". Zo moeten verplegenden blijkbaar scoren op 75 items bij "Minimale verpleegkundige gegevens" (p. 47) – dit doet ons uiteraard denken aan de functiebeschrijvingen die vaak ellenlange en steriele opsommingen zijn ... brengen ze ook meer arbeidsvreugde mee voor onze leraren...?
- De *e-norm* is enorm geworden: alles hangt van de digitale wereld af en deze is zo kwetsbaar. Wat niet elektronisch gekanaliseerd kan worden, wat niet *aanvinkbaar* is, bestaat niet (p. 48). Denk maar aan de verslagen van een schooldoorlichting waar het juist de aan te vinken standaardzinnen zijn die tot zoveel interpretatieverschillen leiden...
- Er is voortdurend spanning tussen centrale controle en decentrale vrijheid (p. 68) – hier moet ik denken aan de vakorganisaties die zo krampachtig moeite doen om de centrale sturing aan te

houden, terwijl men in de scholen zelf al lang heeft geleerd anders met elkaar om te gaan... Hoelang zullen vakorganisaties deze kramp nog volhouden?

- Hiërarchie en complexe structuren kunnen verlamdend werken, de centrale sturing kan lokale creativiteit fnuiken (p. 110). Natuurlijk denk ik hier aan de scholengemeenschappen: naast het gemeenschappelijke streven zal een coördinerend directeur er ook moeten over waken dat een school nog 'school' kan en mag zijn. Want, laat het duidelijk zijn: ouders zoeken geen scholengemeenschap voor hun kind, maar een school!
- En tot slot: er kunnen tegelijk meerdere modellen bestaan, terwijl men de foute indruk heeft dat er maar één model bestaat (p. 115) – dit doet me denken aan de 'regionale samenwerking' die als ultiem model wordt gepromoot. Congregaties zijn echter al veel langer dan scholengemeenschappen bestaan bezig met het uitwerken van professionele netwerken, over grenzen van diocesen heen, niet opgelegd door de overheid en met een rijke traditie. Voor ons geldt geen 'of-of' maar 'en-en'!

Wil er een Marc Desmet ontstaan in onderwijswereld aub?

Weet u wat mijn droom is? Dat er een 'onderwijs-Desmet' zou ontstaan die dit hele werk nog eens overdoet – want ook wij willen doorheen alles de liefde voor ons werk hoog en de band met de bezieling van de stichters in ere houden. Graag verwijzen we hier naar de onvolprezen tekst van het Nederlandse Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap³: ***De menselijke maat van het onderwijs***. Na de grote fusies wordt terug voor leefbare scholen gekozen, *na de fusies de ontvlechtingen*, zo hoor je het wel eens noemen. Onze Noorderburen vinden er vaak mooie termen voor: weet u dat men van plan is

---

³ Zie www.nieuwsbank.nl/inp/2008/11

om een 'fusietoets' in te voeren...? Vlaanderen zijn watertoets, Nederland de fusietoets! De bedoeling is duidelijk: vooraf bepaalde ongewenste negatieve effecten van belangrijke beslissingen inschatten⁴.

Alle gekheid op een stokje: de oproep is wel ernstig. Ook in onderwijs is een diepgaand en inhoudelijk reflectieproces nodig.

Andere werken van Marc Desmet

Het evangelie volgens mij. Een brug tussen Zijn en ons leven. De actualiteit van het Jezusverhaal, Lannoo-Tielt, 2008, 256 pp.

Is lijden mensionwaardig? Lannoo-Tielt, 2000, 144 pp.

Samen met Ria Grommen: **Moe van het moeten kiezen**, Lannoo-Tielt, 2005, 244 pp.

Jan Van Deuren

DE GESCHIEDENIS ANDERS BEKEKEN

Het einde van de grote verhalen

Net zoals in de religies, werken in de Europese geschiedschrijving de grote verhalen niet meer. Eeuwenlang hadden machthebbers kroniekschrijvers en historiografen in hun dienst. Vanaf de 19de eeuw stuurden de staten de kunsten en het collectief geheugen als stuwende kracht voor de uitbouw van een sociale samenhang en voor het kweken van een nationale trots.

In de jaren '60 van de 20ste eeuw ging dat soort nationalisme aan het wankelen. Een groeiend kritisch bewustzijn stelde zich antiautoritair op. In een voortschrijdende mondialisering greep men terug naar de gemoedelijke kleinschaligheid en het authentieke leven. Vervallen boerderijtjes kregen een nieuw leven en bij de villa's groeiden kool en sla in een klein hoekje van de

⁴ "Wij zien het vooral als onze taak om te waarborgen dat rond fusies een zorgvuldig afwegingsproces plaatsvindt, waarin alle waarden en belangen voldoende aan bod komen." (p. 9)

tuin. "Bio" kende een schuchtere start. We zagen een explosie van retrostijlen. Protestsongs tegen de machthebbers en hun geweld waren immens populair. Dialectologen en heemkundigen hadden meer werk dan ooit tevoren.

In die context kregen we een andere geschiedschrijving.

Een nieuwe verankering van de geschiedenis

Midden de jaren 1980 stelde de Franse historicus Pierre Nora vast dat Frankrijk in een paar decennia een ander land was geworden. Door de *grande passage* waren de jonge Fransen de binding met de grote tradities kwijt geraakt. Nora besloot dat het toen tijd was voor een nieuwe benadering van de geschiedenis. Zijn historisch perspectief situeerde zich ver weg van de synchronische en diachronische benaderingen. Hij ging op zoek naar de ankerplaatsen van het nationale geheugen, de *loci memoriae*. Zijn visie sloot naadloos aan bij de groeiende belangstelling voor het erfgoed, die toch duidelijk een fascinatie voor het verleden verraadde. De herinneringen haken zich vast aan de brokstukken van een voorbijge wereld, aan *lieux de mémoire* omdat er geen *milieux de mémoire* meer zijn.

Tussen 1984 en 1992 schreef Nora *Les lieux de mémoire*, een herinneringsgeschiedenis van Frankrijk in zeven dikke delen, ja, een groot land met een groot cultureel ego. Hij stelde vast dat de nationale geschiedenis het meest beleefd wordt bij monumenten, plaatsen, symbolen of cultuurproducten als de Marseillaise en de Dictionaire Larousse. Die zijn geïntegreerd in het leven en houden het historisch bewustzijn wakker. Het gaat niet zozeer om de geschiedenis van die plekken, maar vooral over de associaties – vaak wisselende – die zich in de loop van de tijd daarop hebben geënt.

Nora werd trendsetter, zijn concept kende veel navolging. In Italië, Oostenrijk, Duitsland – afzonderlijk de DDR – Nederland, Israel en nu ook in België werd de idee op één of andere manier uitgewerkt in grote projecten.

Onze eigen memorie

Jo Tollebeek, gewoon hoogleraar cultuurgeschiedenis aan de KUL, nam voor ons land die frisse historische draad op. Hij stelde vast dat ons nationaal geheugen zich splitste in een Vlaams en een Waals pakket. Het Conscienceplein in Antwerpen zegt de Walen even weinig als het Luikse Perron de Vlamingen. Het geheugen is niet eenduidig maar ordeloos, soms wispelturig en chaotisch. Hij schaarde gespecialiseerde redacteurs rond zich en publiceerde met hen drie werken in de nieuwe visie: *België een parcours van herinneringen*, het eerste deel, *plaatsen van geschiedenis en expansie*, het tweede deel, *plaatsen van tweedracht, crisis en nostalgie*. In opdracht van *Ons erfdeel* vzw kwam *Het geheugen van de lage landen* tot stand. Ik moet eerlijk toegeven, als ik drie boeken dicht bij mij wil hebben, zijn het die.

België een parcours van herinneringen

In deze bespreking alle hoofdstukken opsommen is niet te doen. Het zijn er zeer veel en stuk voor stuk interessant.. De auteurs beschrijven een *lieu de mémoire*, zij vertellen voor wie het bijzonder was en soms hoe het zijn belangstelling verloor.

Ik geef een paar voorbeelden

In het eerste deel *België een parcours van herinneringen* lezen we over het standbeeld van Ambiorix in Tongeren, de

Grote markt van Brussel, de St.-Lambertuskerk in Luik en het Belfort van Brugge, onder de hoofding *Plaatsen van herinnering*

Plaatsen van expansie zijn meer economisch gericht bijvoorbeeld Le Grand Hornu, het Centraal Station van Antwerpen en het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel.

In het tweede deel : *Plaatsen van tweedracht, crisis en nostalgie*, komen de grote conflicten uit ons verleden aan bod. De bedevaartplaats in Oostakker was ooit het decor voor vechtpartijen tussen katholieken en vrijzinnigen. De slag om de universiteitsbibliotheek van Leuven verloor haar betekenis als *lieu de mémoire* van de communautaire tegenstellingen omdat in de wederzijdse communicatie KUL en Louvain- La-Neuve zusteruniversiteiten werden.

In *Plaatsen van crisis* zien we een interessante herinneringsgeschiedenis over het begrip "Arm Vlaanderen", de titel van het boek dat R. Stijns en I. Teerlinck in 1884 publiceerden. Zij reageerden tegen de katholieke greep op het platteland en tegen de discriminatie van de volkstaal. Naast de materiële ellende brachten zij ook de intellectuele en morele ontredde in beeld.

"Arm Vlaanderen" tooide het vaandel van de socialistische partij in haar strijd tegen de kapitalistische uitbuiting van de arbeiders rond 1900. Jezuiet Desiderius Strakke voegde er de zielsarmoede van het Vlaamse ras aan toe: te weinig protest en te veel fatalisme, zeker bij vrouwen.

Vervolgens kwam de uitdrukking in anti-Belgisch vaarwater terecht met het activisme na Wereldoorlog I en werd zo quasi het monopolie van de Vlaamse Beweging. "Arm Vlaanderen" verloor zijn materiële betekenis in de welvaartsuitbouw vanaf 1960 en is een staande uitdrukking geworden voor culturele, intellectuele of morele armoede, een ware betekenis inflatie die vandaag is afgedaald tot de banale werkelijkheid van het verkavelings-Vlaams, een schraal televisieaanbod en de zero points op het Songfestival. De vroegere connotaties zijn zoek.

Onder de titel *Plaatsen van nostalgie* lezen we naast veel andere interessante capita hoe in het graf van Emile Verhaeren, Belgisch nationalist, Vlaming

die in het Frans schreef, een hoogstaand man rust die door niemand nog gerecupereerd wordt. Alleen de Schelde is hem trouw gebleven; een mooi plekje voor fietsers en wandelaars. Ook dat is herinneringsgeschiedenis!

De Lage Landen

Is het *Parcours van herinneringen* boeiende lectuur, *Het geheugen van de Lage Landen* moet er niet voor onderdoen, integendeel!

Nederland en Vlaanderen waren in de 16de eeuw wel verenigd onder dezelfde Habsburgse macht, maar hebben in feite geen echt gemeenschappelijk verleden. Zij zijn slechts burens die nagenoeg dezelfde taal spreken en cultureel verwant zijn. Aan de veelvuldige contacten hebben ze wel een waaier van herinneringen. Die zijn gerangschikt in drie soorten: wat verenigt, verdeelt en inspireert.

De auteurs hebben de bedoeling *een rijk palet te tonen aan beelden en herinneringen van de contacten tussen Noord en zuid van de late Middeleeuwen tot nu* (p. 8). Breder dan geografische plaatsen en monumenten behandelen zij ook gebeurtenissen, instituten, personen, literatuurgeschiedenissen en zelfs het voetbal als weerspiegeling van een werkzaam geheugen. Zij plukken vinnig uit drie perspectieven: de taaleenheid, de Habsburgse Nederlanden en de scheiding tussen Noord en Zuid. Alles samen vullen zij veel boeiende bladzijden.

Willem van Oranje, de Pacificatie van Gent en de aula van de Gentse universiteit zijn tot vandaag door tegengestelde ideologieën gerecupereerd. De max was wel dat bij de definitieve opening van de vernederlandse universiteit van Gent in 1930 een kakofonie klonk van de Brabançonne, de Vlaamse Leeuw, het Wilhelmus en Oranje boven. De auteurs leggen met een grondige bondigheid uit hoe dat mogelijk werd.

De klassieke tegenstelling tussen het katholieke, bourgondische Zuiden en het protestants calvinistisch zuinige Noorden weerleggen zij overtuigend. Zij bekijken het leven van de gewone mens in het voetbal en op de Antwerpse Vogeltjesmarkt, ook daar vinden zij

elementen van verenigen, verdelen en inspireren.

Voor elk wat wils

Zowel de lezer, de toerist, de verhalenverteller, de leerkracht als de student vinden hun gading in die boeken. Even een toelichting bij een citaat, een monument, een toeristisch bezoekje, een leeruitstap, een ideologie... allemaal momenten om in de herinneringen te duiken. De lezer krijgt een historische context en een wordingsgeschiedenis. Dat is tof, maar ongemeen boeiend is de recuperatiegeschiedenis: hoe gingen verschillende groepen en overtuigingen daarmee om? Het is duidelijk dat argumenteren met onze geschiedenis nog altijd kracht heeft. In vieringen blijven monumenten het goed doen. De auteurs brengen zo'n grote variatie dat alleen een zandhoofd zijn gading niet vindt.

Omdat de hoofdstukken kort zijn, zeer afwisselend en op zichzelf staan, is het prettig lezen. Met de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in het vizier, bieden ze een schat aan informatie. De boeken verdienen een mooie plaats in de boekenkast, op de leraarskamer en in de schoolbibliotheek. Grijpklaar is hun meest geschikte plekje.

Frieda Tibax

Bibliografie

J. TOLLEBEEK en H. TE VELDE, *Het geheugen van de Lage Landen*, Ons Erfdeel, Rekkem, 2009, 271 pp.

J. TOLLEBEEK e.a. *België een parcours van herinneringen I plaatsen van geschiedenis en expansie*, Bert Bakker, Amsterdam, 2008, 460 pp.

J. TOLLEBEEK e.a. *België een parcours van herinnering II plaatsen van tweedracht, crisis en nostalgie*, Bert Bakker, Amsterdam, 2008, 511 pp.

J. TOLLEBEEK, *Van de Nederlandse leeuw en andere herinneringen. Het geheugen van de Lage Landen*, in: *Ons Erfdeel*, februari 2010, nr. 5

